

A jó szabadság - mindenkié

Márkus György mottóként idézi¹ Lukács György bon mot-ját, mely szerint „Minden jelentős [lényeges] személynek csak egyetlen gondolata van; kérdés, egyáltalán szükséges-e hogy a gondolat [szónak] legyen többes száma.”² Majd – felidézve a nagy filozófus életművének kontinuitásáról szóló vitákat –, kijelenti: „A kultúra volt Lukács életének ‘egyetlen’ gondolata.” Kissé bővebben pedig: „... a probléma, amelynek megoldása Lukács számára mindig is több volt pusztán elméleti feladatnál, s amely egységes centrumát képezi egész életének és munkásságának: a kultúra lehetőségének problémája...”³

Ferge Zsuzsa életének „egyetlen gondolata”, hogy „... a ‘jó szabadság’ – mindenkié.”⁴ Kissé bővebben pedig: „Ma a szabadság mindenki számára, számomra is a legfontosabb érték, mert megéltük, milyen az, ha nincs. **De a ‘jó**

¹ Márkus György: A lélek és az élet: a fiatal Lukács és a „kultúra” problémája In: A Budapesti Iskola - Tanulmányok Lukács Györgyről. Argumentum Kiadó – Lukács Archivum Budapest, 1997. II. kötet, 36. oldal.

² „Jeder Wesentliche Mensch hat nur einen Gedanken; ja es fragt sich, ob der Gedanke überhaupt einen Plural haben kann.” – Az idézet Leo Popper nekrológiájából való Lukácsról, aki szerint Popper „gondolata” a forma volt.

³ Uo. 40. oldal.

⁴ Ferge Zsuzsa: Kinek az érdeke? In: Esély, 1989/1. 4. oldal. [Kiemelés: B.J.]

szabadság' – mindenkié. Ehhez pedig az kell, hogy mindenkinek legyenek polgári és politikai jogai, és mindenki rendelkezzen azokkal a feltételekkel – civilizált körülményekkel, állampolgári tudással -, amelyek lehetővé teszik, hogy e jogokkal **élhessen is.** A feltételek csak egy demokratikus, szolidarisztikus és toleráns társadalomban jöhetnek létre, mert csak így lehet elfogadhatatlanná tenni azokat az **egyenlőtlenségeket,** amelyek már korlátozzák az egyes egyén autonómiáját, szabadságát, és mert a társadalmi szolidaritás sem működhet egy olyan társadalomban, amely kettészakad a konszolidált helyzetűekre és a szegényekre, a kizártakra, a leszakadókra.”⁵

Idézhetnék sok hasonló helyet Ferge Zsuzsa írásaiból, de ennyi is elég ahhoz, hogy – meglehet szubjektíven, mégis – kiemeljem az ő korántsem lezárt, gazdag életművéből azt a problémát, „amelynek megoldása [...] számára mindig is több volt pusztán elméleti feladatnál, s amely egységes centrumát képezi egész életének és munkásságának”.

A születésnap írások, emlékezések, mint egy hatalmas enumeráció, sorolják az általa fölvetett

---

⁵ Uo.

témák, gondolatok, az általa alkotott művek, az általa vezetett szellemi műhelyek, az általa indított kezdeményezések, újra- és újrakezdések, s mindezekhez az általa is vállalt viták, ügyek, s a változatos, de mindig jó célt szolgáló szövetségek példáit. Ha pár évtized múlva is lesz keletje a műfajnak, születik erről Ferge-monográfia. Most csak arról próbálok szólni, hogy milyen szellemi magatartás jellemzi, miféle éthosz ösztökéli Ferge Zsuzsát – eszmélkedése óta.

Ferge Zsuzsa kiindulópontja a felháborodás volt és maradt az emberi alávetettség és kiszolgáltatottság láttán. Ezt mindig is botránynak tartotta, ami nem hagyta őt a passzív szemlélődés, a panaszkodás állapotában. Nekem úgy tűnik, Karl Liebknecht elvét követte, aki szerint a cselekvésért vállalt felelősséggel szemben ott van a nem-cselekvésért, a cselekvés elmulasztásáért vállalt felelősség. Ez vitte a mélyebb megértés, a több tudás, a tudományosan megalapozott, reális esélyű, jobbító cselekvés felé. Vonzotta a „nagy elmélet”, és szakmájában egyike volt azoknak, akik a legnehezebb problémák megoldásába is belevágták a fejszéjüket. A szociológia Szent Grálja, az adott társadalom struktúrájának megfejtése érdekében szerintem Magyarországon máig talán ő jutott a legtöbbre, miközben folyamatosan jelezte a

korlátokat, amiken (másokkal együtt), neki sem sikerült túljutnia. Ám a bizonytalanabbá, sokértelműbbé váló perspektíva láttán, azt hiszem, nem hagyta nyugodni a kérdés: „Mi van addig is?” Nem volt, nem lett politikus. De tudósként lelkiismereti kérdést csinált abból, hogy a kirekesztettek „nem érnek rá”, hogy tehát itt és most mi is van az ő életükkel? Ahogy ma már a radikális fiatal költő is kérdezi: „...*mondjátok meg nagyokosok, mi legyen, / ki ne legyen miközülünk maholnap és ki legyen,...*”⁶ Megszerzett hatalmas tudása birtokában, Ferge Zsuzsa a valóság folytonos feltárását és – igen –, a megváltoztatását célzó, kritikus és alkotó baloldali értelmiségi szerepét választotta és vállalta.

Ehhez keresett és talált, választott és kapott, szervezett és képezett szövetségeket. Néha méltatlanná váló, de legtöbbször helytálló, minőségi embereket. Minden – demokratikus és humanista – irányzatból valókat. Minden korszakban. Egyetlen kurzusban sem szűnt meg bírálni, tiltakozni, alkotni, kezdeményezni, legalább megpróbálni. Soha nem szállt szekértáborba, a törzsi szövetségeket reflexszerűen elutasította. Lételeme a vita. Ott volt „a reformalkuk sűrűjében”, de reformerként

---

⁶ Erdős Virág: Na most akkor ...

hangsúlyozta, hogy a mobilitást nem szabad feláldozni. Támogatta a rendszerváltást, de követelte, hogy a szociális biztonság intézményeit és garanciáit fogalmazzák újra. Szenvedélyes pártolója volt a liberális (a kisebbséget is akceptáló, védő) demokráciának, a jogállamnak, de a kicsi és olcsó állam sematikus jelszava helyett a piacgazdaság államának nélkülözhetetlen modern funkcióival együtt. Olyan modellt követelt, amelyben a gazdaság nemcsak növekszik, de fejlődik is; amely fenntartható, de nem egész generációk feláldozása árán; ahol az ember „erőforrás”, de mindenekelőtt méltósággal bíró lény. Piacgazdaságot, de abban jogokat és autonómiát, piac- és környezetvédelmet. Ha már a tertium datur se járható, akkor „Negyedik utat”. Amiben nem ismert alkut, az a rasszizmus, az etnikai nacionalista és fajvédő irányzatok bármely formája. Akkor sem, ha az – sajnos – a baloldalon jelenik meg. Ezekben az ügyekben midig megszólal, éspedig úgy, hogy egyszerre értik a csúcsértelmiségiek és azok is, akiknek a nyelvén és akik helyett beszél.

Ferge titkainak egyike, hogy – miközben ízig-vérig szociológus, és a szociológia kitűntetett tárgya az érdek, aminek nyílt és leplezett mozgatórugóit az ő elemzései is éles szemmel mutatják ki -, maga soha nem elégszik meg a társadalmi

összefüggések és az emberi jelenségek pusztán racionális magyarázatával. Ő is „*túllép[...]* e *mai kocsmán, / az értelemig és tovább!*”⁷ De sohasem az irracionális felé. Hanem ahhoz hasonlóan, ahogy a modern közgazdaságtan óriásai is az ökonómiai elemzés konstituens részének tekintették a morális kérdéseket, sőt „az erkölcsi érzelmeket” is akceptáló filozófiai-antropológiai megközelítéseket Adam Smith-től Amartya Sen-ig, akiket Zsuzsa mélyen, értőn kommentált, és sorra szellemi társául hívott.

S ha már titok, hát nyílt titok Ferge Zsuzsa erős vonzódása a művészi alkotásokhoz, amikből legalább annyi élet- és emberismeretet merít és közvetít, mint legendás tudományos műveltségéből. Arra a kérdésre, miként lehet, hogy nemcsak az egyenlőtlenségek, de a nemtelen indulatok is elszabadultak nálunk, nemrég azt felelte, nincs jobb válasza, mint Fischer Iván remek *Vörös Tehén* című operája. S valóban, a karmester-zeneszerző joggal állította, hogy „ez a történet az esszenciája az egész itthoni gondolkodáskáosznak.”⁸

---

⁷ József Attila: *Ars poetica*

⁸ In: *A Vörös Tehén: Fischer Iván a tisztaeszlelő peről írt operát*. NOL, 2013.09.25.

S még valamit Ferge szemléletmódjáról. A kiérlelt gondolatokhoz, eszményekhez való hűség nála mindig történeti konkrétságban vetődik föl. Ferge Zsuzsa nem történész, bár ahogyan a történeti témákhoz nyúl (például a szegénypolitikák történetét feldolgozva), annak tudományos igénye és arányérzéke szaktörténészeknek is becsületére válnék. Nála a múlt nem példatár, nem mítosz és kiváltképp nem a ma szinte visegrádi szindrómának nevezhető „történeti politika” nyersanyaga. Hanem a tradíció nyitott, de kritikus feldolgozása, hogy megértsük, mi vezetett a mai állapotokhoz, és azért is, hogy beágyazódhassanak az általa sürgetett intézményi innovációk, adaptációk. A legfrissebb, fényes példa erre Ferge Zsuzsa Széchenyi-émlékbeszéde *„Jaj az országnak, melyben a közösségi szellem bűn!”* címmel.⁹ Az „adózásról” meg az autonóm civil társadalom szerveződésének felette szükséges voltáról, s módjáról tartott előadása végén a 85 éves szociológust percekig tartó, meleg tapssal ünnepelte a tudós hallgatóság.

Ancsel Éva mély értelmű és szubtilis megkülönböztetést tett éthosz és morál között.¹⁰

⁹ Elhangzott: 2016. április 7-én, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia rendezvényén, a MTA Dísztermében. Szöveg és videó itt: <http://mla.hu/szima/szechenyi-istvan-emelekbeszed-105822>

¹⁰ In: *Írás az éthoszról*. Kossuth Könyvkiadó, 1981.34-41. oldal.

Ezt itt kifejteni lehetetlen. De az általa adott értelmezéssel egyetértve, tézisei közül most egy, mégis ide kívánczik: *„Az éthosz a tiltakozás szülötte, de nem akármilyen bázison, hanem az összetartozás történelmi tradíciójának az alapzatán. Konstanciája tehát nem jelent történelemfölöttiséget, sőt! Az éthosz mélyebben gyökeredzik a történelemben, mint a morál – márcsak azért is, mert nem a jelenhez láncolt.”*¹¹ Ferge Zsuzsa két súlyos évszázadot átívelő, nagy teljesítményeket termő, kudarokat is elszenvedő, egy emberibb világért tudással, szenvedéllyel küzdő, s ha lehet, derűt sugárzó életében mindig igyekezett az éthosz parancsa szerint cselekedni.

Bánfalvi István

---

¹¹ Uo. 37. oldal.